

Menigeen zal zich tegen de hierboven weergegeven, als opdracht beschouwde relatie tussen geloof, theologie en kerkgeschiedschrijving verzetten. Waar blijft de voor alle historici geldende waarheid der harde, vaak moeilijk met (gelovige) interpretaties te rijmen feiten? Wordt de kerkgeschiedschrijving, nog niet lang geleden herhaaldelijk misbruikt om actuele confessionele tegenstellingen in stand te houden, niet weer opnieuw misbruikt, nu om politiek rechtse idealen te ontmaskeren en modern christendom met democratisch socialisme te vereenzelvigen? Wordt zij op die manier niet eenzijdig beperkt tot haar structurele aspecten, en tot het trekken van de 'seculaire' lijnen? Vervalt zij niet tot bekrompen betweterij en opnieuw tot kortzichtige veroordelingen nu van de overwinnaars in plaats van de overwonnenen? Waar blijft het onvervreemdbaar recht van iedere historicus, ook de geschiedschrijver der kerken als in geloof te benaderen gemeenschappen, om licht te werpen op wat hem persoonlijk dierbaar is en hem te onderzoeken goedgevalt? Welnu, ik zal de laatste zijn om te ontkennen welke gevaren hier dreigen voor ieder die zich zonder meer door een politieke theologie laat inpalmen. Bovenal prikkelt de cliché-achtige manier waarop deze spreekt over *de Aufklärung*, *de burger*, *privatisering*, *onderdrukking* enzovoorts, tot een zekere tegenspraak en nuancering; een milder, histor(ist)ischer oordeel over de succesrijken, de machtigen en de elite heeft recht op wetenschappelijke steun. Desondanks: hoeveel impliciete theologische vooronderstellingen hebben niet in het verleden bij kerkhistorici de keuze van het onderwerp bepaald, de compositie beïnvloed, de voorstelling van zaken gekleurd en het oordeel ingegeven! Wordt niet zelfs tijdens het symposium nog de mening verdedigd dat men onbevooroordeeld de negentiende-eeuwse bronnen zelf moet laten spreken? Niet dát er door historici stelling werd genomen lijkt ons thans uit den boze, maar wel dat het vaak zo argeloos gebeurde.

Kerkhistorici kunnen hun voordeel doen met een theologische reflectie, die hen in staat stelt nieuwe perspectieven te ontdekken van hetgeen er ten gevolge van de Verlichting is gedacht en bewerkt en die hen beter laat verstaan hoe daar door latere generaties soms weinig creatief en constructief mee is omgegaan. Theologen, en zeker politieke theologen, hebben de kerkhistorici nodig om hen te behoeden voor het op voorhand inpassen van de te weinig gekende feitelijke geschiedenis binnen de beperkte en soms inadequate kaders van hun theorieën. Beide conclusies dringen zich, mede op grond van wat op het symposium ter sprake kwam, onmiskenbaar op.